

ПРОГРАМА

**кандидата на посаду директора Державної установи «Інститут
енциклопедичних досліджень Національної академії наук України»
Іщенко Олександра Сергійовича**

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України має сформовану наукову спеціалізацію, професійний колектив і суспільно значущий результат багаторічної праці – «Енциклопедію Сучасної України». Саме ЕСУ є головним науково-видавничим проєктом Інституту, навколо якого мають узгоджуватися його дослідження, редакційна робота, цифровий розвиток, партнерства та кадрова політика.

Моє бачення розвитку Інституту ґрунтується на поєднанні наступності й модернізації. Необхідно зберегти науковий і редакційний досвід установи, водночас забезпечивши системне оновлення ЕСУ, технологічний розвиток її електронної версії, посилення досліджень з енциклопедистики та ширше представлення достовірного знання про Україну в національному й міжнародному інформаційному просторі.

1. Місія та стратегічна мета

Місія Інституту полягає у створенні, дослідженні, систематизації та поширенні надійного енциклопедичного знання про Україну й українців, розвитку української енциклопедистики та науково-методичних засад підготовки енциклопедичних видань.

Стратегічна мета – зміцнення Інституту як провідного науково-видавничого центру української енциклопедистики та розвиток ЕСУ як постійно оновлюваної, авторитетної і технологічно сучасної системи знань.

Основними принципами управління вважаю:

- пріоритетність ЕСУ в розподілі кадрових, організаційних і технічних ресурсів;
- збереження наукової та редакційної наступності;
- колегіальність і прозорість ухвалення важливих рішень;
- професійну відповідальність та об'єктивне оцінювання результатів роботи;
- підтримку ініціатив працівників і створення умов для їхнього професійного розвитку;
- реалістичність планів та відповідність нових проєктів можливостям Інституту.

2. Розвиток «Енциклопедії Сучасної України»

Подальший розвиток «Енциклопедії Сучасної України» має відбуватися в парадигмі цифрової гуманітаристики, що поєднує традиції академічної енциклопедистики з сучасними методами створення, структурування, аналізу, пов'язування, збереження та поширення гуманітарного знання.

ЕСУ має розвиватися не лише як електронна версія багатотомного видання, а як комплексний цифровий науково-інформаційний ресурс і дослідницька інфраструктура. Енциклопедична стаття в такій системі є водночас завершеним науково-довідковим текстом і структурованим елементом цифрової бази знань, пов'язаним з авторами, персоналіями, установами, територіями, подіями, джерелами та іншими об'єктами.

Такий підхід має визначати як розвиток самої ЕСУ, так і ширший напрям наукової роботи Інституту у сфері цифрової енциклопедистики.

Системне поповнення ЕСУ

Підготовка нових енциклопедичних статей має продовжуватися за всіма літерами абетки незалежно від послідовності друкованих томів. Першочергову увагу необхідно приділяти темам, що мають значення для національної ідентичності, історичної пам'яті та міжнародного представлення України, зокрема:

- українській державності й державотворенню;
- російсько-українській війні та її наслідкам;
- культурній спадщині, зокрема втраченій або пошкодженій унаслідок війни;
- деколонізації українського гуманітарного простору;
- українській науці, культурі та освіті;
- українській діаспорі;
- внеску України й українців у світову цивілізацію;
- новим явищам та інституціям сучасного українського суспільства.

Водночас ЕСУ має зберігати універсальний характер і забезпечувати збалансоване представлення всіх основних галузей знань та сфер суспільного життя.

Актуалізація опублікованих статей

Оновлення наявних матеріалів має стати постійною складовою роботи нарівні з підготовкою нових статей. Для цього необхідно:

- визначати групи статей, що потребують першочергового перегляду;

- актуалізувати біографічні, інституційні, адміністративно-територіальні та статистичні відомості;
- враховувати нові наукові дослідження й джерела;
- зазначати дату істотного оновлення матеріалу;
- зберігати історію редакцій;
- розмежовувати технічні виправлення і змістові зміни.

Якість енциклопедичного контенту

Авторитет ЕСУ залежить від точності, збалансованості, наукової обґрунтованості та перевіреності матеріалів. Цифрове середовище створює додаткові можливості для контролю якості. Необхідно розвивати засоби нормалізації та взаємної перевірки даних, ідентифікації персоналій і організацій, виявлення внутрішніх невідповідностей, контролю бібліографічних посилань та пов'язування енциклопедичних матеріалів із зовнішніми авторитетними науковими й інформаційними ресурсами.

Важливим завданням залишається розширення авторської та експертної мережі ЕСУ через співпрацю з установами НАН України, закладами вищої освіти, бібліотеками, архівами, музеями, науковими товариствами та українськими дослідниками за кордоном.

Друкована версія

Розвиток цифрової ЕСУ не означає відмови від багатотомного видання. Друкована й електронна форми мають розглядатися як взаємопов'язані способи представлення єдиного енциклопедичного ресурсу.

Інститут має зберігати редакційну й технологічну готовність до відновлення підготовки та друку наступних томів після виникнення належних фінансових і безпекових умов. Водночас саме цифрова ЕСУ має забезпечувати безперервність енциклопедичної роботи, оперативне введення нового знання та його систематичну актуалізацію незалежно від можливостей і темпів друкованого видання.

Електронна версія

Електронна версія має розвиватися не лише як зібрання текстів, а як цілісна система взаємопов'язаних знань.

Основними завданнями є:

- удосконалення пошуку, навігації та мобільної версії;
- розвиток тематичних, географічних, хронологічних і персональних зв'язків між статтями;

- покращення рубрикації, ключових слів і сторінок авторів;
- упровадження структурованих та машинозчитуваних метаданих;
- забезпечення зрозумілого цитування та стабільних адрес матеріалів;
- розвиток картографічних, ілюстративних і хронологічних матеріалів;
- поступове формування графа знань ЕСУ;
- підвищення доступності ресурсу для різних груп користувачів;
- забезпечення стабільності, кібербезпеки й резервного копіювання.

Окремим напрямом має бути англомовне представлення матеріалів. Повний переклад ЕСУ потребує значних ресурсів, тому першочергово слід перекладати або адаптувати статті про ключові явища української історії, науки й культури, видатних українців, регіони України, російсько-українську війну та теми, що недостатньо або викривлено представлені в іноземних інформаційних ресурсах. Паралельно необхідно розвивати англомовні назви, анотації, ключові слова та метадані.

3. Фундаментальні наукові дослідження та видавнича діяльність

Наукові дослідження Інституту мають відповідати затвердженим напрямам його діяльності:

- дослідження історії української енциклопедистики;
- вивчення типології українських енциклопедичних видань;
- дослідження та розвиток електронних енциклопедичних ресурсів;
- розроблення теоретичних і методологічних засад енциклопедичної діяльності;
- дослідження практики підготовки енциклопедичних видань;
- удосконалення принципів створення, систематизації, редагування й поширення енциклопедичного знання.

Пріоритетним вважаю розвиток цих напрямів на поєднанні традицій української академічної енциклопедистики із сучасними підходами цифрової гуманітаристики. Історичний досвід, теорія і методологія енциклопедичної справи мають залишатися фундаментом досліджень Інституту, водночас накопичені енциклопедичні матеріали та сучасні цифрові технології відкривають можливості для постановки нових дослідницьких завдань.

Особливу увагу доцільно зосередити на таких напрямках:

- історії української енциклопедистики, зокрема дослідженні енциклопедичних проєктів різних історичних періодів, наукових шкіл, редакційних практик, персоналій та інституцій;
- вивченні української енциклопедичної спадщини в ширшому європейському і світовому контексті, порівняльному аналізі національних енциклопедичних традицій;

- теорії енциклопедичного знання, його структури, принципів відбору, систематизації, верифікації та представлення;
- дослідженні трансформації енциклопедії в цифровому середовищі та розвитку нових моделей електронних енциклопедичних ресурсів;
- опрацюванні методів цифрової гуманітаристики для дослідження великих масивів енциклопедичних текстів і даних;
- дослідженні можливостей взаємодії енциклопедичних ресурсів з науковими, бібліографічними, архівними, музейними та іншими цифровими інформаційними системами;
- застосуванні методів просторового, хронологічного, мережевого та кількісного аналізу для дослідження енциклопедичних даних;
- вивченні можливостей і обмежень технологій штучного інтелекту в енциклопедичній діяльності, передусім для пошуку, аналізу, систематизації та перевірки інформації за обов'язкового збереження наукового й редакційного контролю;
- дослідженні проблем достовірності, авторитетності, нейтральності, повноти та актуальності енциклопедичного знання в сучасному інформаційному середовищі;
- розробленні принципів довготривалого збереження, версіонування, цитування та наукового використання цифрового енциклопедичного контенту.

Окремим перспективним напрямом має стати дослідження самої ЕСУ як великого масиву структурованого гуманітарного знання. Накопичений у ній матеріал дає можливість вивчати біографічні, інституційні, територіальні, хронологічні та інші зв'язки, простежувати розвиток науки, культури й суспільства, формувати спеціалізовані дослідницькі корпуси та масиви даних. Таким чином, створення енциклопедії та дослідження накопичених нею даних мають поступово утворювати єдиний цикл наукової роботи.

«Енциклопедичний вісник України» має й надалі розвиватися як основне наукове видання Інституту й фаховий майданчик для дослідження історії, теорії та сучасної практики енциклопедистики. Необхідно забезпечувати регулярність його виходу, якісне рецензування, розширення кола авторів, збільшення частки англomовних матеріалів і міжнародної видимості.

Нові енциклопедичні або довідкові проекти можуть започатковуватися лише за умови, що вони відповідають напрямам діяльності Інституту, мають наукове обґрунтування, забезпечені виконавцями й ресурсами та не послаблюють роботу над ЕСУ.

4. Кадровий потенціал і управління

Основним ресурсом Інституту є його колектив, професійний досвід редакторів і науковців, сформована авторська мережа та інституційна пам'ять.

Вважаю доцільним збереження чинної моделі двох наукових відділів, що забезпечує поєднання фундаментальних досліджень із практичною роботою над ЕСУ.

Кадрова й управлінська політика має передбачати:

- колегіальне обговорення стратегічних рішень;
- прозорий і справедливий розподіл завдань та наявних ресурсів;
- урахування під час оцінювання роботи не лише наукових публікацій, а й підготовки, редагування та оновлення енциклопедичних статей, рецензування, створення баз даних і підтримання цифрових ресурсів;
- залучення молодих учених до реальних дослідницьких та редакційних завдань;
- передавання досвіду від провідних фахівців молодшим працівникам;
- підтримку безпечних і гнучких форматів роботи в умовах воєнного стану;

5. Партнерства, міжнародна присутність і суспільна комунікація

Інститут має зміцнювати свою роль національного експертного центру у сфері енциклопедистики.

Для цього необхідно:

- розширювати співпрацю з установами НАН України та закладами вищої освіти;
- залучати нових авторів і рецензентів до підготовки ЕСУ;
- розвивати партнерство з бібліотеками, архівами, музеями та культурними установами;
- поглиблювати зв'язки з іноземними енциклопедичними центрами;
- брати участь у спільних дослідженнях, конференціях і видавничих проєктах;
- здійснювати експертизу й рецензування енциклопедичних та довідкових видань;
- представляти український досвід енциклопедистики в міжнародному науковому середовищі.

Наукова комунікація має бути зосереджена на змісті ЕСУ та результатах досліджень Інституту. Доцільними є презентації нових статей і видань,

тематичні добірки, інтерв'ю з авторами, пояснення принципів енциклопедичної роботи, записи наукових заходів та короткі науково-популярні матеріали.

Офіційний сайт Інституту, ЕСУ, спільнота у соціальній мережі Facebook, Репозитарій академічних текстів IERAR та «Енциклопедичний вісник України» мають функціонувати як взаємопов'язана цифрова система.

6. Ресурсне забезпечення та інституційна стійкість

Необхідно забезпечувати ефективне використання бюджетного фінансування і водночас активніше залучати додаткові ресурси через конкурси НАН України, Національного фонду досліджень України, міжнародні програми та партнерські проекти.

Пріоритетами матеріально-технічного розвитку мають бути:

- підтримка редакційної й серверної інфраструктури ЕСУ;
- оновлення комп'ютерної техніки та програмного забезпечення;
- резервне копіювання й захист цифрових ресурсів;
- збереження редакційних архівів і баз даних;
- забезпечення умов для змішаного та дистанційного режимів роботи.

Відкрита наука, академічна доброчесність і відповідальне використання штучного інтелекту мають бути складниками належної організації роботи. Ці принципи повинні забезпечувати якість досліджень і видань, не перетворюючись на самодостатні напрями, що відволікають ресурси від основних завдань Інституту.